

Reikminių tyrimų temų pasiūlymai

PASIŪLYMAS DĖL REIKMINIŲ TYRIMŲ TEMOS

1. DUOMENYS APIE PATEIKĖJĄ	
1.1. Institucijos pavadinimas	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
1.2. Institucijos atstovas, įgaliotas spręsti su teikiamu temos pasiūlymu susijusius klausimus:	
pareigos	Vaiko teisių grupės vadovė
vardas	Kristina
pavardė	Stepanova
telefonas	+37061631406
el. paštas	kristina.stepanova@socmin.lt

2. TEMOS PASIŪLYMO APRAŠYMAS

2.1. Temos pavadinimas	
Aukšto konflikto skyrybų problematika paslaugų ir pagalbos kontekste	
2.3. Tyrimų trukmė	
Tyrimų, reikalingų problemai išspręsti, trukmė	18 mėn.
2.5. Temos (problemos) svarba valstybei ir visuomenei	
<i>Aprašoma sprendžiama problema, nurodomos esminės jos priežastys, jei reikia, palyginant Lietuvos padėtį aptariamam klausimui su kitomis Europos Sąjungos valstybės narėmis, pateikiama informacija apie institucijos praktikoje kylančių problemų mastą, situacijos analizė; vadovaujantis turimais įrodymais ir duomenimis (kiekybiniais rodikliais) pagrindžiamas problemos aktualumas ir realus mokslu grįstų sprendimų poreikis (ne daugiau kaip 4000 spaudos ženklų)</i>	
Aukšto konflikto skyrybos didina vaikų psichologinės ir emocinės sveikatos rizikas, apkrauna viešąsias paslaugas, kelia teisinės sistemos kaštus. Lietuvoje skyrybų intensyvumas vienas didžiausių ES – 2,5 skyrybos 1000 gyventojų, iš jų apie 55 proc. šeimose, kuriose auga nepilnamečiai vaikai.	

Konflikcinės skyrybos dažnai persidengia su smurto artimoje aplinkoje rizika. Tai rodo būtinybę greitai atpažinti rizikas ir užtikrinti nuoseklią intervenciją.

Į konfliktus įtraukti vaikai patiria stresą, nerimą, psichologines traumas, kas gali lemti mokymosi sunkumus, elgesio problemas ir emocinius sutrikimus. Pasekmės generuoja papildomas išlaidas sveikatos ir socialinių paslaugų sistemoms. Reiškinyms struktūrinis, todėl reikalingi sisteminiai sprendimai.

Nors teismai dalį ginčų išsprendžia greitai (pirmos instancijos skyrybų bylos apie 42 d.), konfliktai persikelia į kitas sritis – bendravimo su vaiku tvarkos nevykdymą, manipuliacijas vaiku, išlaikymo neteikimą. Į procesą įtraukiami vaiko teisių apsaugos specialistai, policija, socialiniai darbuotojai, atvejo vadyba; susidaro uždaras paslaugų ratas. Praktika rodo, kad įprasta atvejo vadyba tokiose situacijose nepasiteisina, nes specialistai neturi įrankių sėkmingai dirbti su skyrybų atvejų specifika, ir patys neretu atveju tampa besiskiriančių partnerių konflikto įrankiu.

Tarptautiniai tyrimai nuosekliai sieja tėvų konfliktų intensyvumą su prastesniais vaikų gerovės rodikliais (didesniu internalizuojančių ir eksternalizuojančių simptomų lygiu, prastesniais mokymosi rezultatais, didesniu paslaugų poreikiu). Mediacijos tyrimai rodo, kad ji dažnai sutrumpina procesą, mažina kaštus, gerina susitarimų įgyvendinimą, bet ribotas veiksmingumas nustatomas esant smurtui artimoje aplinkoje, prievartinei kontrolei ar itin asimetriškoms galioms. Vaikui palankūs, vaiką įtraukiantys metodai (child-inclusive) siejami su geresniais psichologiniais ir praktiniais rezultatais, kai užtikrinamas saugumas ir kompetentingas specialistų darbas. Lietuvos praktikos duomenys ir pavieniai vertinimai patvirtina privalomosios mediacijos potencialą (teisminėje mediacijoje sudaroma apie 45 proc. taikos sutarčių), bet taip pat atskleidžia fragmentuotą paslaugų tinklą, nevienodą savivaldybių pasiūlą, ribotus duomenis ir nepakankamą rizikų diferencijavimą aukšto konflikto atvejais. Be to, Lietuvoje trūksta tyrimų ir analizų skyrybų klausimu, ypatingai vertinant dabartinių pagalbos priemonių tinkamumą ir ieškant veiksmingesnių darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis modelių. Per 2020-2025 m. atlikti vos keli tyrimai skyrybų tematika – tokių pavyko rasti 4, ir kelis magistro darbus, tokiomis temomis kaip pvz.: bendratėvystė po skyrybų (J. Sorokinaitė, 2023), mediacijos proceso dalyvių suvoktas mediatorių elgesio teisingumas (R. Žaliauskaitė, 2022) tėčių emocinė sveikata po skyrybų (A. Maslauskaitė, 2020), vaikų persekiojimas skyrybų procese (T. Gasparavičius, 2022). Tai rodo, kad tyrimų, kurie atskleistų galimus pokyčius pagalbos ir paslaugų praktikoje, ir kurių pakaktų padaryti įrodymais grįstus sprendimus politikoje, trūksta.

Pagrindinė išvada – Lietuvoje trūksta vieningo algoritmo / metodikos, kaip standartizuotai vertinti rizikas ir parinkti intervencijas aukšto konflikto skyrybose, ypač kai susikerta vaiko saugumas ir tėvų galimybės tinkamai tenkinti jo raidos poreikius konflikto situacijoje. Tai lemia nevienodą praktiką ir nenuoseklų institucijų bendradarbiavimą.

Mokslu grįsti sprendimai būtini, nes:

- egzistuoja duomenų spraga apie konfliktų trajektorijas, rizikos veiksnius ir intervencijų veiksmingumą skirtinguose kontekstuose;
- reikia kaštų ir naudos analizės, įvertinančios tarpinstitucinių priemonių ilgalaikę vertę;
- būtina sukurti vieningą algoritmą / metodiką rizikų identifikavimui ir veiksmų koordinavimui;

- tvarūs, įrodymais pagrįsti modeliai galėtų sumažinti ilgalaikės valstybės išlaidas, paslaugų poreikį, teismų krūvį ir kartu gerinti vaikų bei šeimų gerovę.

2.6. Spręstini institucijos, teikiančios temos pasiūlymą, uždaviniai

Nurodoma, kokius uždavinius institucija tikisi išspręsti savo reguliavimo sferoje, pasinaudodama gautais tyrimų rezultatais, įsivertinama, kad uždaviniams išspręsti būtini moksliniai tyrimai, detalizuojamos tikslinės visuomenės grupės ir (ar) kiti naudos gavėjai, nurodoma, koks numatomas tokių sprendimų poveikis jiems (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Uždaviniai:

- Parengti vieningo paslaugų teikimo algoritmo aukšto konflikto skyrybų atvejams modelį, užtikrinant tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir aiškią veiksmų seką.
- Įvertinti esamų paslaugų tinklą ir pagalbos efektyvumą aukšto konflikto skyrybas išgyvenančioms šeimoms, nustatant pagrindinius trūkumus ir regioninius skirtumus.
- Sukurti rizikos vertinimo prototipą, leidžiantį anksti identifikuoti didesnės rizikos šeimas, kurį būtų galima išbandyti pilotinėse savivaldybėse.
- Parengti rekomendacijų paketą, apibrėžiantį paslaugų turinį (kokios specifinės paslaugos tinka tokiems atvejams spręsti), paslaugų teikimo standartus ir atsakomybės paskirstymą tarp institucijų.

Tikslinės grupės ir naudos gavėjai:

- Vaikai ir tėvai, patiriantys aukšto lygio skyrybas – greitesnė ir tikslingesnė pagalba, didesnis saugumas.
- Specialistai (vaiko teisių apsaugos specialistai, socialiniai pedagogai, psichologai, mediatoriai) – aiškūs algoritmai, mažesnis perdegimo rizikos lygis, mažesnis nesėkmingų atvejų skaičius, kai specialistai tampa ne pagalba, o dar vienu konflikto įrankiu.
- Savivaldybės, teismai, policija, nevyriausybinės organizacijos – nuoseklesnis bendradarbiavimas, mažiau pasikartojančių atvejų.

Numatomas poveikis: kokybiškesnė ir labiau taikli pagalba, kuri kuria aiškų, reikšmingą pokytį, didesnė mediacijos panauda, mažėjantys smurto artimoje aplinkoje rodikliai, vienodesnė paslaugų kokybė regionuose, mažesnės sistemos sąnaudos ir didesnis vaikų saugumas.

2.7. Temos sąsajos su strateginiais valstybės dokumentais

Pateikiamos nuorodos į atitinkamus strateginius valstybės dokumentus, pridedami komentarai ir kita susijusi informacija (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Problemos aktualumas yra įtvirtintas keliuose strateginiuose valstybės dokumentuose.

- Dvidešimtosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje nurodoma, kad bus siekiama užtikrinti vaikų apsaugą teisminių skyrybų proceso metu.
- Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti geriausių vaiko interesų apsaugą, ypač ginčo situacijose tarp tėvų.

- Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje ir Valstybės pažangos strategijoje „Lietuva 2050“ akcentuojama socialinio teisingumo, vaikų gerovės bei smurto prevencijos svarba.
- Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos strategija ir Vaiko garantijos įgyvendinimo planas pabrėžia ankstyvos intervencijos bei integruotų paslaugų prieinamumo būtinybę.

Šios sąsajos rodo, kad tema yra nacionalinio lygmens prioritetas, glaudžiai siejasi su esamomis valstybės įsipareigojimų kryptimis ir prisideda prie ilgalaikių strateginių tikslų.

2.8. Neatidėliotino problemos sprendimo poreikio pagrindimas

2.8.1. Pagrindžiama, kodėl problemą reikalinga spręsti skubiai

(ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Aukšto konflikto skyrybų problematika reikalauja neatidėliotino dėmesio, nes šiuo metu taikomos priemonės neužtikrina veiksmingos pagalbos vaikams ir šeimoms, o delsimas didina ilgalaikes socialines ir psichologines pasekmes:

- Vaiko garantijos ir socialinis teisingumas. Konfliktinės skyrybos dažnai pažeidžia vaikų teisę į saugumą, stabilumą ir tinkamą pagalbą, ypač tų, kurie jau gyvena nepalankioje aplinkoje. Tokiose situacijose itin pažeidžiamos vaiko teisės į apsaugą ir teisę būti išgirstam.
- Tarptautiniai įsipareigojimai. Lietuva yra ratifikavusi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, pagal kurią valstybė įsipareigoja apsaugoti vaikus nuo smurto, užtikrinti jų nuomonės išklaušymą, interesų apsaugą ir pilną vystymąsi.
- Smurto artimoje aplinkoje prevencija. Konfliktai tarp tėvų dažnai eskaluoja į smurto situacijas, todėl būtina užtikrinti greitą rizikos atpažinimą, apsaugą ir skaidrų pagalbos kelią.
- Psichikos sveikatos politika. Tarptautinė praktika pabrėžia ankstyvos intervencijos svarbą: kuo anksčiau identifikuojami rizikos veiksniai, tuo mažesnė ilgalaikių psichosocialinių problemų tikimybė. Konfliktinės situacijos vaikams sukelia traumas, nerimą, depresiją; delsimas reiškia didesnes apkrovas psichikos sveikatos sistemai. Siekiamybė – kad tinkamos situacijai paslaugos būtų prieinamos per aiškiai nustatytą laiką, kas reikalauja sisteminių mechanizmų ir tarpžinybinio bendradarbiavimo.
- Esminės spragos. Šiuo metu Lietuvoje nėra vieningos rizikos vertinimo metodikos, paslaugų kokybė savivaldybėse nevienoda, trūksta koordinavimo. Įprasta atvejo vadyba aukšto konflikto skyrybose neveikia – specialistai neretai patys tampa konflikto įrankiu, o ne pagalbos teikėjais.

Tad problema ne tik aktuali, bet ir neatidėliotina: be veiksmingų instrumentų neįmanoma užtikrinti vaikų saugumo ir ilgalaikės gerovės. Todėl būtinas greitas, trumpalaikis tyrimas, kuris padėtų sukurti praktinius, įrodymais grįstus sprendimus.

2.9. Laukiami reikminių tyrimų projekto rezultatai, nurodant rezultatų formą

Nurodoma, kokių rezultatų institucija tikisi iš projekto ir kokia forma šie rezultatai turėtų būti pateikti (studija, praktinės rekomendacijos, metodikos padėčiai tam tikroje srityje įvertinti ir prognozuoti, priemonės, modeliai, scenarijai, tinklai, naujos technologijos, nauji metodai ir pan.) (ne daugiau kaip 2000 spaudos ženklų)

Numatomi pagrindiniai rezultatai:

- Studija su politikos rekomendacijomis. Galutinė analizė, pagrįsta empiriniais duomenimis, su įrodymais grįstomis gairėmis dėl pagalbos ir paslaugų sistemos tobulinimo aukšto konflikto skyrybų atvejais.
- Vieningo paslaugų teikimo modelio prototipas. Procesų žemėlapiai ir atsakomybių paskirstymas, parodantys, kaip organizuoti pagalbą šeimoms, keičiant neveiksmingą dabartinę atvejo vadybos praktiką.
- Rizikos vertinimo metodikos aprašas. Praktinis instrumentas ankstyvam rizikų nustatymui ir šeimų progresui stebėti.

Rezultatai bus aptarti su specialistais (vaiko teisių apsaugos specialistais, socialiniais darbuotojais, partneriais iš nevyriausybinių organizacijų, kt.), bei bus įvertinta galimybė išbandyti rekomenduojamą modelį pilotinėse savivaldybėse, kad būtų įvertintas jų praktinis pritaikomumas.